

A hírközlés világszintű liberalizációjának meghatározó jelentőségű országai

A hírközlési liberalizáció „úttörői”

I. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK

Az Egyesült Államok távközlési piacának fejlődését alapvetően a liberalizáció, a monopolhelyzetek feloldása, valamint a trösztellenes törvények hatása és a piaci verseny erősítése határozta meg.^[1]

A távközléssel összefüggő gazdaságpolitikai szemléletváltás az 1950-es években kezdődött, amelynek keretében egyre erőteljesebb hangsúlyt kapott a távközlés fejlesztése, illetve az innováció szempontjából a verseny szükségessége a monopóliummal szemben. (E törekvésekben igen jelentős szereppel rendelkezett az 1934-ben létrehozott önálló, piaci szereplőktől független, illetve nagyon határozott piaci beavatkozásra felhatalmazott szabályozó hatóság: az FCC.) Számos versenypiaci struktúra irányában ható szabályozói döntés ellenére azonban az AT&T monopóliuma az 1980-as évek elejéig töretlen maradt. Az AT&T természetes monopóliumának visszaszorítására és a piaci verseny nagyon óvatos kezdeti lépéseinek elősegítésére irányuló (az 1950-es években kezdődő és az 1980-as évek elejéig tartó) folyamat főbb állomásai:

a) Létrehozatalát követően az FCC alapos ellenőrzés alá vonta a Bell System gazdasági és szolgáltatási tevékenységét. A vizsgálat eredményeként 1949-ben az USA Igazságügyi Minisztériuma (*US Department of Justice*) a *Sherman Act* alapján ismét pert indított a monopólium ellen (a Western Electric és a Bell Company szétválasztása érdekében), amely 1956-ban megegyezéssel zárult.

[1] Vogel, 1996., 25–35.; Kubicek – Dutton – Williams, 1997, 247–262.; Kim, 2002, 13–16., 53–60.; Loomis – Taylor (szerk), 1999, 8–11., 13–14., 102., 104., 114., 128–129., 204–205., 225.; Goldstein, 2005, 7–12., 18., 31., 34–35.; Nagel (szerk.), 1994, 459–461., 465.; U.S. Congress, 1995, 95.; Sterling – Bernt – Weiss, 2006, 125–126.; Bolter – McConnaughey – Kelsey, 1990, 84–94., 106–114., 125–131., 134., 143–146.; Katz, 1997, 31–88.; Shy, 2001, 106.; Welfens – Graack, 1996, 98–108., 142.; Hills, 2007., 83., 90., 95., 97., 99. ; Rabin – Hildreth – Miller, 1998, 595–656.; Brock, 2003, 170–185., 200–215.; Brock, 1994, 79–95., 149–166.; Newbery, 1999, 316–321.; Dutton, 1996, 381.; Geradin – Kerf, 2003., 65–117.; Sapronov – Read (szerk), 1998, 187–220., 255–265.; Nuechterlein – Weiser, 2005, 56–68., 69–79.; OECD, 1999, 79–87.; OECD, 2002, 243–265.; Oxman, 1999, 8., 10–11., 13.; Laffont, 2000, 11., 18–28.; Laffont – Beato, 2002, 9–11.; Brenner, 1996, 12.; Alleman – Noam, 1999, 139–142.; Kahn, 2004, 21–45.; Marcus, 2002, 3–11., 19–22.

- b) A távközlési (AT&T) monopólium „lebontásának” és a távközlési liberalizáció kibontakozásának első — kulcsfontosságúként számon tartott — alapvető lépése: a *Hush a Phone v. US* perben hozott döntés.^[2]
- c) Az ún.: *Carterfone döntés*, amelyben az FCC tulajdonképpen megszüntette az AT&T végberendezések tekintetében fennálló monopóliumát.^[3]
- d) Az FCC 1966-ban indított átfogó piaci elemző és piacfelügyeleti vizsgálat-sorozata.^[4] Az átfogó piaci ellenőrzést lezáró első döntést az FCC 1971-ben hozta meg.^[5] Az eljárás az ún.: *Computer Inquiry I.* összefoglaló elnevezést kapta.
- e) 1968-ban az AT&T határozott tiltakozása ellenére *működési engedélyt* kap az első alternatív telefontársaság (Microwave Communications, Inc.-MCI), mégpedig rádiófrekvencián működő vezeték nélküli (mikrohullámú) rendszeren keresztül — tehát párhuzamos infrastruktúrával — történő telefonszolgáltatás nyújtására.^[6] (A piacra lépés szabadsága keretében az engedély itt a frekvencia-igény miatt is hangsúlyos.)
- f) 1970-ben az AT&T köteles volt *szolgáltatási díjait felülvizsgálni* és három percről egy percre csökkenteni a vezetékes telefonhálózat minimális használati, számlázási, elszámolási periódusát,^[7] különösen a számítástechnikai termékek és adatkapcsolati szolgáltatások egyszerűbb, rugalmasabb igénybevételi lehetősége érdekében.
- g) A piaci folyamatok alapján egyértelművé vált a *Carterfone* és a *Computer Inquiry* döntések kiemelt jelentősége, valamint a távközlési és az informatikai eszközök, illetve szolgáltatások fejlődésére gyakorolt hatása. Ebből következően az FCC 1975-ben eljáráson kívül (ún.: „*Part 68*” ajánlásban) általánosan összefoglalta és elvi jelleggel meghatározta a telefonhálózathoz csatlakoztatható (távközlési — pl.: telefonkészülék, fax; informatikai — pl.: modemek; egyéb) eszközök és végberendezések piacán a liberalizáció intézményeit és követelményeit.^[8]
- h) A számítástechnika minden várakozást felülmúlóan gyors fejlődése és konvergenciája a hagyományos távközlési iparral, szolgáltatásokkal újabb átfogó vizsgálat megindítását tette szükségessé a piaci viszonyok ellenőrzése, továbbá a gazdasági és technológiai fejlődésnek megfelelő szabályozása érdekében. Az eljárás 1980-ban zárult az ún.: *Computer Inquiry II.* döntéssel.^[9]
- i) A telefonpiac természetes monopóliumának lebontása és a piaci verseny, a liberalizáció tényleges kibontakozása az 1980-as évek elején indult. 1982-ben zárult le az AT&T monopóliuma ellen szövetségi, kormányzati szinten immár harmadszor, 1974-ben — az

[2] *Hush a Phone Corporation v. US*, 238 F.2d 266 (DC Cir. 1956). 99. U.S. App. D.C. 190; 238 F.2d 266; 1956 U.S. App. LEXIS 4023.

[3] *In the Matter of Use of the Carterfone device in Message Toll Telephone Service*, 13 FCC2d 420 (1968); Release-Number: FCC 68-661.

[4] *In the Matter of Regulatory and Policy Problems Presented by the Interdependence of Computer and Communication Services and Facilities*, 7 FCC 2d 11 (1966), (First Computer Inquiry).

[5] *First Computer Inquiry*, Final Decision and Order, 28 FCC 2d 267 (1971).

[6] *Microwave Communications, Inc.*, 18 FCC 2d 953 (1969).

[7] *First Report and Further Notice of Inquiry*, 17 FCC 2d 587, 590 (1969).

[8] *Proposals for New or Revised Classes of Interstate and Foreign Message Tolls Telephone Service (MTS) and Wide Area Telephone Service (WATS)*, 56 FCC 2d 593 (1975).

[9] 77 FCC 2d 384 (1980); *In the Matter of Amendment of Section 64.702 of the Commission's Rules and Regulations (Second Computer Inquiry)*, 77 FCC 2d 384 (1980), 419 (Computer II. Final Decision).

Igazságügyi Minisztérium által — indított per.^[10] A per kedvezőtlen kimenetelétől tartva az *AT&T megegyezett a kormánnyal*. A megállapodás alapján az *AT&T szervezetében elválasztásra* kerültek a versenyalapon működő és a szabályozással védett természetes monopóliumot képező részek, ennek *ellensúlyozásaként* viszont az *AT&T beléphetett* az informatikai, számítástechnikai ipar és kereskedelem, valamint az informatikai, adatátviteli, adatfeldolgozási szolgáltatások piacára (amely eddig számára tiltott volt). *1984. január 1. napjától az AT&T óriásvállalata* (távolsági hívás 95 %, helyi vonalak 85 %, legtöbb készülék-forgalmazás, 150 milliárd dollár vagyon, 3 millió részvénytulajdonos, 1 millió alkalmazott) *szétválasztásra* került, mégpedig a *helyi telefontársaságainak* leválasztásával, eladásával. A szétválasztás hatásaként az *AT&T* mérete, forgalma 80 %-al csökkent és elvesztette a vagyonának 2/3-át. A 22 helyi telefontársaság 7 egymástól független holdingcég (ún.: Bell Operating Company, vagy más néven: *Baby Bell*-ek) keretében kerültek összevonásra.

Az *AT&T* a „szétदारabolást” követően az alábbi részekből állt: *AT&T Long Lines* (távolsági hívások leányvállalata), *Western Electric* (készülékgyártás), *Bell Laboratories* (kutatás, fejlesztés), *American Bell* (készülékértékesítés), *AT&T International* (nemzetközi hívások). Az *AT&T* monopóliumának megtörése, a vállalat szétválasztása a liberalizáció folyamata szempontjából két alapvetően lényeges, mégpedig *piaci, gazdasági fejlődést* és az ebből következő *szabályozási reformot* előidéző hatással járt.

A *piaci, gazdasági fejlődés* szempontjából az *AT&T* monopóliumának megszűnése általános megdöbbenést váltott ki és minden várakozást felülmúlt a hatása a távközlési ágazat, a távközlési piac egészében. A készülékgyártás, a mobiltelefon üzletág, a kábeltelevíziózás, a kábelhálózaton keresztüli adatátvitel, az internet, az informatikai, adatátviteli szolgáltatások mind-mind *robbanásszerű fejlődést*, információs forradalmi változásokat mutattak a hagyományos telefonhálózat és telefonszolgáltatás szintén hihetetlenül felerősödő fejlődése mellett. A piaci fejlődés továbbá elindította és addig elképzelhetetlen sebességgel gyorsította fel a távközlés, az informatika és a médiapiac területeinek *konvergenciáját*, illetve a *hálózati platform semlegességét*. Nem teljesen lehet visszakövetni, hogy a fejlődés ilyen mértékű üteme megvalósult volna a *Bell System* monopóliumának lebontása nélkül, de az minden kétséget kizáróan egyértelművé vált, hogy a monopólium (szabályozásban védett természetes monopólium) *nem* jelent *feltétlenül* *szükségszerű* modellt az infrastruktúra alapú ágazatokban, különösen nem a távközlés területén.

Az *AT&T* monopóliumának lebontásának hatását érdekes és érdemes összehasonlítani a számítástechnikai iparban az *IBM monopóliuma* ellen folytatott kormányzati küzdelemmel („antitröszt” eljárás). A kormány 1969-ben indított pert az *IBM* ellen azon az alapon, hogy az *IBM* monopolizálja a digitális számítógépeket, uralkodó részesedést szerzett a számítástechnikai eszközök piacán (több mint 70 %-os részesedés), valamint versenykorlátozó magatartást tanúsít. A per jelentősen elhúzódott, míg végül a kormány 1982-ben *megalapozottság hiánya* miatt „elejtette a vádakát”, amelyet azzal indokoltak, hogy a *számítástechnikai, informatikai iparágban* a távközléstől eltérően *nem érvényesült sajátos szabályozás* és az iparág természeténél fogva *kompetitív* terület.

[10] United States v. AT&T, 552 F.Supp. 131 (DDC 1982).

Ebből következően a kormányzat álláspontja szerint ezen iparág *átstrukturálására* irányuló törekvés *inkább rontaná*, mintsem növelné a gazdasági hatékonyságot.

A *következmények* azonban mégis *meglepő eredményt* mutattak, ugyanis míg a *Bell System* szétválasztott területei gazdaságilag igen *sikeresek* maradtak és óriási ütemben fejlődtek (együttesen összértékük több mint 200 %-al nőtt), addig — a szervezetenként érintetlenül hagyott — *IBM* számottevő *veszteséget* szenvedett mind piaci részesedését, mind piaci értékét, vagyonát tekintve. Az *IBM* tehát képtelen volt bekapcsolódni az informatika területén elindult forradalmi változásokba, nem tudott alkalmazkodni a változó piaci feltételekhez.

A *szabályozási reform* szempontjából pedig a távközlési piac óriási ütemű fejlődése, gazdasági szerepe, valamint a liberalizáció folyamatának kibontakozása, eredményei alapján — 62 év elteltével — 1996-ban sor került a *szabályzás átfogó reformjára*, mégpedig az 1934-es törvény átfogó módosítása keretében (Telecommunications Act of 1996).

II. JAPÁN

Japán távközlési piacán 1953-tól kezdődően az állam által alapított két távközlési (állami) monopólium működött. A nemzetközi telefonszolgáltatást nyújtó KDD (Kokusai Denshin Denwa Co., Ltd.), és a belföldi távközlési szolgáltatásokat ellátó NTT (Nippon Telegraph & Telephone Co., Ltd, vagy Nippon Denshin Denwa Kabushiki-kaisha). Japán is más országokat jelentősen megelőzve kezdte meg a távközlési liberalizáció megvalósítását,^[11] amelynek legfőbb oka, hogy világviszonylatban is élenjárt a távközléssel összefüggő *technológiai fejlesztések* területén. 1985-ben tehát az állam a távközlés minden területét *megnyitotta a verseny* előtt azon korlátozás mentén, hogy a KDD és az NTT számára megtiltotta az egymás piacaira történő belépést. A japán liberalizáció további sajátossága, hogy annak folyamata során a távközlési piac végig *zárt volt a külföldi tőke*, a külföldi befektetők elől. Az új szolgáltatók piaci belépése 1987-ben gyorsult fel és a piacra lépés mind a nemzetközi, mind a belföldi távhívás piacán egyaránt széleskörűnek minősíthető. Az új belépők többsége az ösztönzés ellenére *sem kezdett infrastruktúra alapú versenybe*, azaz nem indított el átfogó hálózatépítést. Miután nem rendelkeztek saját hálózattal, ezért *bérelt vonalakon* nyújtottak szolgáltatást. A bérelt vonali szolgáltatás-nyújtás *kisebb* befektetési és egyéb gazdasági *kockázata* igen rugalmas és erős piaci versenyt eredményezett. A liberalizációban élen járó országok piacnyitásának *infrastruktúrával* összefüggő sajátossága tehát Japánban is jellemző volt.

A távközlési liberalizáció egyik legjelentősebb elemét képező infrastruktúra alapú verseny ugyanis speciális jellemzőket mutatott azokban az országokban, amelyek a liberalizáció kezdetét a távközlés fejlődésére, valamint növekvő gazdasági, társadalmi szerepének korai felismerésére alapították. Ezek az országok a liberalizáció folyamatát a

[11] Vogel, 2006, 24–25., 56., 100–101., 189–194.; Vogel, 1996, 25–38., 137–166.; Kim, 2002, 4., 6., 22–26., 53–58., 62–64., 88–89.; Caporaso – Risse – Cowles, 2001, 62–63., 67., 73–74., 76–78.; Katz, 1997, 228–262.; Estabrooks, 1995, 97–98.; Bolter – McConnaughey – Kelsey, 1990, 343–344.; Wheatley, 1999, 242.; Welfens – Graack, 1996, 36., 97., 142., 180., 222.; Hills, 2007, 212–214.; Ryan, 1997, 4–7., 14., 21–32.; Hart, 1992, 73–75.; Ramanadham, 1993, 491–510., 516.; Zacher – Sutton, 1996, 176.; Noam, 2001, 149–152.

technológia fejlettségéhez és más országokhoz képest is olyan hamar elindították, hogy a párhuzamos infrastruktúra csak igen lassan indulhatott fejlődésnek. A párhuzamos saját tulajdonú hálózatok kiépítésének hiányában tehát a távközlési piaci verseny kialakulása igen erős állami beavatkozást igényelt mind a hálózatokhoz való hozzáférés, mind a bérelt vonalak, mind pedig a helyi hurok körében. Az állami távközlési szolgáltatók hálózatainak együttműködési kötelezettsége tekintetében a szabályozás igen hatékonynak bizonyult, így rövid belül igen erős verseny alakult ki mind a nemzetközi, mind a belföldi távhívás piacán. (Az új piacra lépők részesedése mindkét piacon egy év elteltével kb. 3 %, két év elteltével több mint 6 %, 1996-ban pedig több mint 32 %.)

A hálózati együttműködésre vonatkozó szabályozás azonban *nem rendezte egyértelműen* — a szolgáltatók között — a *hálózat igénybevételéért fizetendő díjakat*. (Vagyis elnagyoltan kezelte a hálózat használatát igénylő, „jogosult” szolgáltató által a hálózat-hoz való hozzáféréstért fizetendő díjak rendszerét.)

A hálózati együttműködés ellenértékével összefüggő szabályozás e hiányosságai alapján a piacra lépő szolgáltatók bevételeük több mint felét hozzáférési, *összekapcsolási díjként* kifizették az NTT és a KDD számára. A növekedés ütemét tekintve azonban még így is igen *előnyös* volt gazdasági szempontból a távközlési piacra belépni. A hálózati együttműködés magas ellenértéke továbbá egyre erőteljesebben *ösztönözte* a szolgáltatókat a *saját hálózati infrastruktúra* kiépítésére, amely hosszú távon igen kedvező hatással járt a verseny, illetve a piac fejlődése tekintetében.

A hálózati hozzáférési, összekapcsolási díjak rendszerét tekintve külön hangsúlyozandó, hogy Japánban is megjelent az *egyetemes szolgáltatás* sajátos intézménye a liberalizáció keretében. Az egyetemes szolgáltatásra *kötelezett* volt állami szolgáltatók *egyetemes szolgáltatás* ellátásából eredő *veszteségeit*, költségeit a szabályozás, az állami gazdasági beavatkozás ugyanis az *összekapcsolási díjak* útján biztosította. Az egyetemes szolgáltatás költségeit tehát — a liberalizáció folyamatának kezdeti szakaszában és azután egészen 1996-ig — külön állami támogatás, vagy más elosztási mechanizmus nélkül a hálózati együttműködés ellenértékében számíthatta fel az egyetemes szolgáltatás ellátására kötelezett szolgáltató. (Vagyis az egyetemes szolgáltatás kompenzációjában nem érvényesült állami támogatás, vagy iparági keresztfinanszírozási elem.)

E szabályozás alapján azonban *átláthatatlan* volt a hálózati szolgáltatások díja, illetve *követhetetlen* volt az *egyetemes szolgáltatás költségeinek* struktúrája és felszámítása. Továbbá szinte teljesen *ellenőrizhetetlennek* minősült az egyetemes szolgáltatás ellátásáért felszámított összekapcsolási díj-kompenzációból más (versenyképes) szolgáltatási területek esetleges tisztességtelen *keresztfinanszírozása*.

A liberalizációt tekintve élen járó országok távközlési *privatizációjának és liberalizációjának* sajátos összefüggése Japánban is megfigyelhető volt. A japán távközlési közszektor reform keretében tehát a privatizáció és a liberalizáció *párhuzamosan* haladt. Az *NTT privatizációja* már 1985-ben megkezdődött, de a japán gazdaságpolitikai sajátosságai és kifejezetten az NTT-re vonatkozó jogi szabályozás alapján a privatizációs folyamat igen lassú fokozatossággal haladt, továbbá az *állami tulajdon* nem is vonult ki *teljesen* a távközlési vállalatból. (1996-ban az NTT 65,5 %-ában még állami tulajdonban állt. A nemzetközi telefonszolgáltatás tekintetében jelentős KDD azonban 1996-ra 100 %-ban magántulajdonba került a *nemzetközi telefon-*

szolgáltatás sajátos jellemzőivel összefüggő eltérő állami gazdasági beavatkozás és távközlés-politika alapján.)

A japán liberalizáció sajátossága, hogy a *helyi telefonszolgáltatás* területén az NTT több mint 10 éven keresztül, 1996-ig töretlenül *megőrizte monopóliumát*. 1996-ban azonban az informatikai, az információs és a távközlési iparág dinamizmusának erősítése érdekében a kormányzat megkezdte az *NTT* teljes körű *átstrukturizálását*. Az NTT három elkülönült holdingtársasággá alakult: két regionális telefonszolgáltató (NTT East Corporation, és NTT West Corporation) és egy távolsági szolgáltató (NTT Communications Corporation). Ebből következően a *helyi telefonszolgáltatás* keretében is *megnyílt a verseny*, így az egyetemes szolgáltatás sajátos fogalma regionális szinten is megjelent. (A szabályozás ugyanis a két regionális szolgáltatót kötelezi — szolgáltatási területük körében — a telefonszolgáltatás egyetemes fenntartására.)

A távközlési liberalizáció 1996-os reformja során megjelent az *egyetemes szolgáltatás* államilag intézményesített *kompensációja*, bár továbbra is a hozzáférési, összekapcsolási díjak keretében. Az egyetemes szolgáltatást nyújtó szolgáltatók hálózatának használatáért fizetendő hozzáférési, összekapcsolási díj átláthatóan két fő elemet tartalmazott: a) a hálózat rendelkezésre bocsátásának, használatának valós költségeit és b) az egyetemes szolgáltatási kötelezettség költségeihez történő kötelezően fizetendő támogatási hozzájárulást.

A japán gazdaság jellemzői, sajátos fejlődése alapján egyáltalán nem meglepő, hogy a hazai távközlés fejlesztése, védelme érdekében a japán szolgáltatók számára a liberalizáció folyamatában is általános *tilalom* érvényesült a *külföldi piacokra lépést* illetően. A liberalizáció azonban olyan látványos gazdasági és technológiai eredményekkel járt, hogy a külföldi piacralépés tilalma már nemhogy nem szolgálta, hanem egyre jelentősebben hátráltatta a további fejlesztéseket, illetve a gazdasági növekedést. Mindezek alapján a piaci és technológiai fejlődés további előmozdításaként a stratégiai, piacvédelmi érdekek háttérbe szorításával a japán kormányzat 1997-ben a hazai szolgáltatók számára *feloldotta a külföldi piacralépés* tilalmát. Másrészt a liberalizáció teljes körű kibontakozása érdekében, 1997-ben a KDD és az NTT piacait egymás előtt is megnyitották.

A külföldi piacokra történő belépés megnyitásából következően megjelenhetett az első ázsiai piaci szereplő az országhatárokon túlmutató világszintű, globalizálódó távközlési piacon, amely óriási fejlődést és sikereket hozott a japán távközlési piac és a szolgáltatók számára. Az NTT Group és a KDDI Corporation átforgalmazták a globális távközlési struktúrát és a világ legnagyobb, legsikeresebb távközlési szolgáltatóinak körébe kerültek.

III. AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG

Az Egyesült Királyságban *egységesen*, egymással párhuzamosan kezdődött meg távközléssel összefüggő piaci struktúra, a tulajdonviszonyok és a szabályozás átalakítása. Vagyis szoros kölcsönhatásban haladt a *közszektor reformjának* három *alapvető* mechanizmusa: a) a piacnyitás, piaci verseny megteremtése (a *liberalizáció*), b) a köztulajdon, a közfeladatok körében a magántulajdon, a magánszervezetek szerepének bevonása (szűkebb és tágabb értelmű *privatizáció*), valamint c) e két folyamat, illetve ezek ered-

ményeként megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok szabályozása (a jogi szabályozás, a távközlési igazgatás reformja, átalakítása).^[12]

A privatizáció és a liberalizáció egységes folyamatának kiemelendő *kezdeti* lépése, hogy 1980-ban a *távközlési szolgáltatást* nyújtó üzletág (Post Office Telecommunications) *nagyobb függetlenséget* és önálló, meghatározó elnevezést kap: ugyan még a *Post Office Corporation szervezetén belül*, de *megalakul a British Telecom (BT)*. 1981-ben a Post Office Corporation szervezetéből *kivált a — távközlési szolgáltatásokat ellátó — British Telecom*, és megkezdődött a távközlési szolgáltatási monopólium *liberalizálása*. A liberalizációs folyamat elindításának alapvető elemeként a szabályozás lehetővé tette, hogy a távközlési piacon a British Telecom mellett más vállalatok is megjelenjenek. A kormányzat *négy fő területen* nyitotta meg a versenyt: *a) részlegesen a végberendezések, a hálózati és egyéb eszközök piacán, b) a meglévő hálózaton nyújtható szolgáltatásokban, c) az új infrastruktúrák, hálózatok létesítésében és d) a hálózati hozzáférések, összekapcsolás körében.*

1984-ben a reform folytatásaként az állami távközlési szolgáltatótól elválasztották a távközléssel összefüggő állami funkciók gyakorlását, amelynek keretében megalakult a szolgáltatóktól független *távközlési szabályozó hatóság* (Office of Telecommunications — OFTEL). Ezen túlmenően ugyanebben az évben megkezdődött a *British Telecom* vagyonának *privatizációja*.

A liberalizáció igen sikeres kezdeteiben számos *új szolgáltató* jelent meg a „brit” távközlési piacon, amelyek közül kiemelendő a *Mercury Communications* részvénytársaság. E vállalat ugyanis 1982-ben *önálló hálózaton* kezdte meg a telefonszolgáltatást, párhuzamos, *alternatív szolgáltatási* lehetőséget kínálva a felhasználóknak. A Mercury Communications *piaci részesedését* azonban a kormányzat *3 %-ban maximálta* és a piacra lépés feltételeként komoly infrastrukturális *fejlesztési kötelezettségeket* is szabott.

Miután az 1980-as években a brit távközlési piac — a gazdasági és technológia fejlettség, illetve a kormányzati gazdaságpolitika megváltozása alapján — még *nem* egészen volt *érett* a liberalizációra, a kormány 1984-ben (1991-ig) a távközlési szolgáltatások, valamint az infrastruktúra megfelelő, *szükségszerű fejlesztése érdekében: a) egyfelől rögzítette a kétszereplős* vezetékes telefonpiacot (a kizárólagos jogok fenntartott garanciája a fejlesztések hosszú távú megtérülése és egyéb sajátosságok miatt volt szükséges), *b) másfelől viszont eltörölte* a Mercury piaci részesedésének *maximalizálását* (amelynek

[12] Goodman, 2006, 31–34., 47–48., 60., 63–64.; Vogel, 1996, 25–35., 43–50., 59–61., 69–70., 72–81., 85–88., 123–130.; Kim, 2002, 61–62., 65., 83.; Loomis, 1999, 62., 64., 68., 70–79.; Estabrooks, 1995, 97.; Moore, 1999, 328–330.; Bolter – McConnaughey – Kelsey, 1990, 346–348.; Madden, 2003, 98–99., 103–105., 422–426.; Bartle, 2005, 62–68., 79.; Wheatley, 1999, 242., 253–256.; Graack, 1997, 248–259.; Welfens – Graack, 1996, 109–122.; Zacher – Sutton, 1996, 168–170.; Newbery, 1999, 6–16., 122., 125., 322–329.; Eliassen – From, 2007, 113–127.; Noam, 2001, 138–143.; Seven, 2001, 21., 75., 121., 164., 298., 306–307., 312.; Parker, 1998, 227–231. (218–240.); Parker – Saal, 2003, 120–121., 560–568.; Feigenbaum – Henig – Hamnett, 1998, 59–86.; Gordon – Roe, 2004, 161–163., 166., 181–182.; Beesley, 1997, 299–353.; Andersen – Eliassen, 2001, 91.; Schiller, 2000, 43.; Millward, 2005, 287–298.; Geradin – Kerf, 2003, 164–215.; Ernst, 1994, 76–78., 84–86., 94., 108.; Hulsink, 1999, 111–169.; Vickers – Yarrow, 1988, 195–241.; Laffont – Tirole, 2000, 11., 29–33.; Martin – Parker, 1997, 43–44.; Ramanadham, 1993, 1–28.; Ramanadham, 1994, 194–197.; Ramanadham, 1993, 64–80.; Katz, 1997, 89–121.; OECD, 1997b, 28–30.; OECD, 1997a, 543–544.; OECD, 2002, 209–241.; Eliassen – Sjovaag, 94–95., 98.; Office of the Telecommunications Authority, 1995, 7.; Office of Communications, 2005, 5., 57.

legfőbb indoka: ha a befektetési garanciák miatt korlátozott, tehát kétszereplős a piac, akkor a piaci részesedés korlátainak megszüntetésével kialakuló verseny lehet ösztönző a fejlesztésekre). Megfelelő szektor-specifikus szabályozás hiányában azonban már csak a hozzáférési és az összekapcsolási díjak tekintetében is évekre volt szükség a két szolgáltató közötti megállapodások létrejöttére. A liberalizáció megvalósulásának alapvető feltételét *hálózati együttműködés* megfelelő, garanciális *szabályozása nélkül* azonban a verseny nem tudott intenzíven kibontakozni.

A British Telecom tehát a vezetékes telefon-szolgáltatás sajátos piaci jellemzőiből eredő gazdasági erőfölényét egyértelmű állami, szabályozási beavatkozás hiányában évekig érvényesíthette, amely nagymértékben lassította a Mercury piaci terjeszkedését. Olyannyira, hogy a *helyi hozzáférés hiányában* a lakossági felhasználói (kiskereskedelmi) piacon a Mercury még 11 évvel a piacra lépés után is sikertelennek mondható, ugyanis a piaci szegmensben a szolgáltató *részesedése*: a helyi hívások piacán 1 %, a belföldi távolsági hívás piacon 6 %, a nemzetközi hívások piacán 11 %. Ezzel szemben a *nem lakossági* — üzleti — szolgáltatások körében a Mercury igen jelentős sikereket könyvelhetett el (részesedése: helyi hívások 7 %, belföldi távhívás 19 %, nemzetközi hívás 23 %). Mindemellett párhuzamosan folyt a *British Telecom fokozatos privatizációs* tranzakciója. 1984-ben az állami vállalat részvényeinek 50%-a került értékesítésre nyilvános, első kibocsátás keretében és a folyamat 1993-ig az állami tulajdonrész teljes értékesítéséig tartott. (A privatizációs folyamat 3 fő részre tagolható: 1984 — nyilvános elsődleges kibocsátás, 1991 — másodlagos részvénykibocsátás, 1993 — az állami tulajdonrész teljes kibocsátása.)

Az angolszász országokban, gazdasági modellben igen magas szintű a lakossági részvénybefektetések aránya, fejlett a részvény-befektetési kultúra, amely a BT privatizációjában is megmutatkozott. A privatizáció folyamatában kibocsátott részvények körében több százezer angol kisbefektető szerzett tulajdont a BT-ben.

A British Telecom eleinte a nemzetközi hívás, a belföldi távhívás, illetve a nagyobb üzleti előfizetők piacán kényszerült *jelentősebb versenyre*, a távközlési piac *többi* részén azonban *monopolhelyzetben* maradt. Az 1984-ben „*duopóliumként*” berendezett és a fejlesztések, illetve a privatizáció folyamatának biztosítása érdekében védett piac *fejlődése* alapján az 1990-es évek elején már egyáltalán *nem* volt szükséges *fenntartani* a piac rögzített szerkezetét. Ebből következően 1991-ben a kormány a verseny és szolgáltatások közötti széleskörű választás meghirdetése mellett *megnyitotta* a távközlési piacot. A BT privatizációs folyamatának lezárásáig tehát az OFTEL újabb és újabb engedélyek kiadásával számos területen egyértelműen és erőteljesen segítette a gazdasági verseny kialakulását. Az 1993. év végére már 48 vezetékes (fix) hálózatüzemeltető, 4 mobil- és 18 kábeltelevízió szolgáltató működött a távközlési piacon.

A liberalizáció folyamatában élen járó országokhoz hasonlóan, az Egyesült Királyságban is kiemelt jelentőséget kapott a versenypiac kibontakozásával — még modell-szerűen kezelhető minták nélkül — a távközlés *közszolgáltatási tartalma*, illetve az *egyetemes szolgáltatás* szükségessége és a vonatkozó *állami garanciák* rendezése. Az Európai Közösség belső távközlési piaci szabályozásának érvényesüléséig a brit távközlési piacon az egyetemes szolgáltatás *a gazdaságtalan szolgáltatások* védelmeként jelent meg. A liberalizáció igen lassú kibontakozásának *kezdeti szakaszaiban* ugyanis a távközlés *fejlettsége* még *nem érte el* a későbbiekben Európán belül általánosan megjelent és elfogadott egyetemes szolgáltatás *garantálásának* szintjét, ezért a *nyereséget*

nélkülöző szolgáltatások fenntartását meghatározó kötelezettségeken belül eleinte a segélyhívó szolgáltatás és a nyilvános telefonállomások („telefonfülkék”) biztosítása kapta a legkiemeltebb szerepet. Fontos kiemelni, hogy az Egyesült Királyság távközlési piacának ezen időszakában a *telefonszolgáltatás ellátását* a távközlés liberalizációt megelőző, „*hagyományos*” közszolgáltatási tartalma (és nem az egyetemes szolgáltatás fogalma) határozta meg a *részlegesen megnyitott* (duopólium) piac sajátosságai mentén. Azaz a BT (és a Kingston Communications) a már *meglévő szolgáltatás szintjét* volt köteles fenntartani. Mindebből következően az egyetemes szolgáltatás *finanszírozási mechanizmusa* is csak fokozatosan alakult ki.

Az Egyesült Királyságban az egyetemes szolgáltatással együtt járó többletköltségek *finanszírozási rendszerének* alapja a *hálózati együttműködés*, vagyis az ellátási kötelezettséggel terhelt szolgáltató a hálózati együttműködés keretében felszámított *összekapcsolási díjakból* nyerhetett kompenzációt. Az összekapcsolási díj elemeit tekintve azonban a szabályozásban kifejezetten *nem* jelent meg *sem a támogatási, sem az egyéb iparági keresztfinanszírozási* tartalom. Az egyetemes szolgáltatás költségeinek kompenzációjaként az *összekapcsolás* struktúrájában *felszámítható díjelem* meghatározását az Egyesült Királyságban sem bízhatták a szolgáltatók megállapodására, így a *költségalkuláció az OFTEL* hatáskörébe tartozott. A gazdaságtalanul nyújtható ellátás bonyolult költségzámításának *ellenőrizhetősége, átláthatósága* érdekében az OFTEL bevezette az Access Deficit Charges (ADCs) módszerét.

Az ADCs kialakításának *legáltalánosabb célja* két egymást feltételező részelemből tevődik össze: *a) Egyrészt, hogy az egyetemes szolgáltató teljes egészében visszakapja az egyetemes szolgáltatás ellátásával felmerülő többletköltségeket. b) Másrészt pedig, hogy csak az indokolható és megalapozható költségek* kerüljenek felszámításra az egyetemes szolgáltatás kompenzációja körében.

Az egyetemes szolgáltatás vonatkozásában sajátos és *nem teljes körű iparági keresztfinanszírozás* érvényesült: A *hozzájárulásra* kötelezett szolgáltatókat a *hálózati együttműködés* jelölte ki. Az egyetemes szolgáltató *többlet-költségeként* meghatározott *díjelem* (ADCs rendszerben) az *egyetemes szolgáltató* hálózatával *összekapcsolódó szolgáltatókat* terhelte, a hálózat használatával *arányosan* (beleértve a mobil rádiótelefon szolgáltatókat is). ADCs rezsím azonban igen komoly terhet jelentett az összekapcsolás során, hiszen a meghatározott díjelem határozottan *emelte* a hálózati együttműködés, azon belül az *összekapcsolási díj* ellenértékét. Az egyetemes szolgáltatás tehát *egyfelől a közérdek* szolgálatában állt, *másfelől* azonban *akadályozta a piaci verseny* fejlődését. Az összekapcsolás magas ellenértéke ugyanis megnehezítette az új szolgáltatók piacra lépését. Ebből következően az OFTEL a piaci verseny előmozdítása és a liberalizáció kibontakoztatása érdekében kialakította a *költségallokáció* alóli *mentesség* rendszerét.

Az egyetemes szolgáltatás struktúráján és szabályozásán belül határozottan *elkülöníthető, szociális* szempontokat is garantáló sajátos *módszernek* minősült az OFTEL által létrehozott Light User Scheme (LUS), amely különböző szempontok szerint szétosztott és többféle típusba sorolható *árkedvezmények* útján ösztönözte, segítette a felhasználók számára a telefonhálózati „*hozzáférést*” és a telefon-szolgáltatások igénybevételét. A LUS tehát egy *önálló támogatási mechanizmusként* jelent meg az ADCs mellett. Kiemelendő azonban, hogy a LUS eredetileg működtetett rendszere *nem hozott látványos* eredményeket a *lakossági* felhasználás körében, amelynek egyik *legfőbb oka*, hogy a tá-

mogatás igénybevétele *nem* kötődött *jövedelmi helyzethez* (alacsony jövedelemhez), így túlságosan *elaprózódott*.

A távközlési piac teljes megnyitását (1991) követően egyre hangsúlyosabbá vált az Egyesült Királyság távközlés-politikájának és liberalizációjának egyik *alapintézményét* jelentő *egyetemes szolgáltatás reformja*. (Az egyetemes szolgáltatás alapintézményi jellegét határozottan erősítette, hogy az Egyesült Királyságban az 1980-as évek elején jellemző igen széleskörű liberalizációs tendencia alapján a társadalomban igen erős „félelem” húzódott meg a közszolgáltatások terén, az állami monopóliumokat esetlegesen felváltó magánmonopóliumok veszélyével kapcsolatban.) Az egyetemes szolgáltatási mechanizmus teljes felülvizsgálata azonban *nem* járt *alapvető változtatásokkal*, azaz nem következett be az átfogó reform. Ehelyett inkább a piaci verseny fejlődésével összefonódó fokozatos tartalmi és területi átalakítások jellemezték az egyetemes szolgáltatás működtetésének folyamatait. A napjainkig tartó reformok lényege, hogy az *alapvető mechanizmus változatlansága* mentén egyre *átláthatóbb*, ellenőrizhetőbb és kizárólag a *ténylegesen felmerült* többlet-költségekhez igazodó modell szerint kerüljön megállapításra az egyetemes szolgáltatás ellátásával felmerülő költségek aránya és átlagos összege. Ebből következően az összekapcsolási díjjelem meghatározása tekintetében kifinomultabb és hatékonyabb *költségmódszerek* kerültek alkalmazásra (Long Run Avoidable Cost — LRAC, Long Run Forgone Revenues — LRFR). A LUS pedig átalakításra került és *szociális szempontú alacsony jövedelemhez* kötött támogatási rendszerré vált.

A brit távközlési reformok fejlődését természetesen folyamatosan figyelték, elemezték az európai országok, sőt számos Európán kívüli ország is (különösen a Brit Nemzetközösség tagjai). Ebből következően a brit példa *nemzetközi szinten* is széleskörű, *átfogó hatást* gyakorolt a távközlés fejlődésében, amelyet az eredmények csak tovább fokoztak. Ugyanis már önmagában a korlátozott méretű verseny, a részleges, még alapvetően költségvetési gazdálkodás szempontú piacnyitás is nagyon hamar *hatékonyságjavítást* és *piaci mechanizmusokat* indított el a British Telecom működésében.

Az Egyesült Királyság távközlési liberalizációjának további kiemelendő érdekessége, hogy a *kezdeti piacnyitás* még részleges és alapvetően a központi *költségvetés* reformjával, a közkiadások szintjével összefüggő szempontú *liberalizációnak* minősíthető, mert döntően nem a távközlés *gazdasági fejlődésben* betöltött szerepe és nem is a távközlés *technológiai fejlődésének* robbanása váltotta ki, hanem a közkiadások csökkentésével és a jóléti államban kiszélesedett közszektor átalakításával összefüggő — angolszász országokra jellemző — „általános” reformfolyamat. A távközlési ágazatban elindított szerkezeti változások tehát sajátos tartalommal, de a jóléti államhoz kapcsolódó általános reformok keretében illeszkedtek és annak egyik részelemeként jelentek meg Egyesült Királyságban. Ebből következően a *liberalizáció célja* még *nem egészében* a *távközlés* információátvitellel összefüggő gazdasági és társadalmi szerepének *kiaknázására* irányult. Mindez jelentősen meghatározta a brit liberalizációs folyamatot.

A közszolgáltatások hatékonyságának növelését célzó általános liberalizációs folyamat keretében megindított távközlési liberalizáció jellemzői, szabályozásának hiányosságai és a távközlési piaci szerkezetváltás, fejlesztés „meglepetést okozó” ropant költségei vezettek ahhoz, hogy az állami beavatkozás útján szükségszerűvé vált a duopóliumként rögzített piaci működés. Ugyanezen szempontok mutatkoztak meg abban is, hogy a BT igen hosszú ideig képes volt fenntartani távközlési *monopóliumát*.

A piacnyitás kezdetén azonban — Japántól eltérően — közvetlenül megindult az *infrastruktúra alapú verseny*, amely egyértelműen megmutatta a brit távközlési liberalizáció határozott és hosszú távú elkötelezettségét a távközléssel összefüggő közszektor és költségvetés reformjában. Az 1980-as évek elején merésznek számító infrastruktúra alapú verseny támogatása továbbá azt is kifejezte, hogy az Egyesült Királyság nem pusztán a költségvetési hiányok lefaragása, nem a közkiadások rövid távú fedezete érdekében, sőt nem is technológiai fejlődésből adódó szükségszerűség alapján (hiszen a brit távközlés technológiai szempontból elmaradt Japán és az Egyesült Államok mögött), hanem az általános gazdaságpolitikai célkitűzések, illetve az átfogó költségvetési, államszervezeti és közszektor-szerkezeti reformok jelentős elemeként liberalizálta a távközlési piacot. (Ezzel szemben Japán — gazdaságpolitikai jellemzői alapján — szinte kizárólag az óriási technológiai fejlődésből eredő szempontok, illetve a műszaki fejlesztés, növekedés érdekében elkerülhetetlenül szükséges reformok felismerése alapján vezette be a liberalizációt.) Mindenesetre általánosan megállapítható, hogy a távközlés fejlesztése érdekében elindított és a kezdeti infrastruktúra-verseny alapján „kockázatos” brit reform eredményei óriási hatást gyakoroltak az európai országok távközlési reform-folyamataira. Az Egyesült Királyság liberalizációja ugyanis számos mintát, módszert, modellszerű megoldást (szabályozó hatóság, hálózati együttműködés, szabványosítás, hozzáférési, összekapcsolási díj-szabályozás, egyetemes szolgáltatás stb.) közvetített Európa számára, továbbá feltárta azokat a problémákat, amelyek a liberalizáció megvalósítását nehezítették, hátráltatták.

A brit távközlési reform egyrészt tehát újszerű, merész és úttörő jellegű folyamatnak minősült egész Európában. Másrészt pedig a távközlési közszektor és az ahhoz kapcsolódó az állami szerepvállalás — Európában — első megalapozott, hosszú távú és komoly eredményeket felvonultató átalakításának számított. Központi kérdése ugyanis már nemcsak az új fejlesztési, beruházási források megteremtésére irányult, hanem: *a*) a távközlési ágazat működésének teljes szerkezeti átalakítására, *b*) piaci verseny-alapokra helyezésére és ezáltal *c*) a gazdasági, minőségi, valamint eredményességi követelményeknek és a hatékonyság szempontjainak a piaci, vállalati működés középpontjába emelésére is kiterjedt.

IRODALOM

- Alleman, James J. – Noam, Eli M. (szerk.) (1999): *The New Investment Theory of Real Options and its Implication for Telecommunications Economics*. Norwell, Kluwer Academic Publishers, Massachusetts.
- Andersen, Svein – Eliassen, Kjell (szerk.) (2001): *Making Policy in Europe*. (2. kiadás) London, SAGE Publications Ltd.
- Bartle, Ian (2005): *Globalisation and Eu Policy-Making: The Neo-Liberal Transformation of Telecommunications and Electricity*. M: Manchester University Press, Manchester.
- Beesley, M. E. (1997): *Privatization, Regulation and Deregulation*. (2. kiadás), Routledge, London.
- Bolter, Walter G. – McConnaughey, James W. – Kelsey, Fred J. (1990): *Telecommunications Policy for the 1990s and Beyond*. Armonk, M. E. Sharpe, New York.
- Brenner, Daniel L. (1996): *Law and Regulation of Common Carriers in the Communications Industry*. Boulder, Westview Press.

- Brock, Gerald W. (1994): *Telecommunication Policy for the Information Age: From Monopoly to Competition*. Harvard University Press, Cambridge–Massachusetts.
- Brock, Gerald W. (2003): *The Second Information Revolution*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Caporaso, James – Risse, Thomas – Cowles, Maria Green (2001): *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Dutton, William H. (szerk.) (1996): *Information and Communication Technologies: Visions and Realities*. Oxford University Press, Oxford.
- Eliassen, Kjell A. – From, Johan (szerk.) (2007): *The Privatisation of European Telecommunications*. Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hampshire.
- Eliassen, Kjell A. – Sjovaag, Marit (szerk.) (1999): *European Telecommunications Liberalisation*. Routledge, London.
- Ernst, John (1994): *Whose Utility? The Social Impact of Public Utility Privatization and Regulation in Britain*. Open University Press, Buckingham.
- Estabrooks, Maurice (1995): *Electronic Technology, Corporate Strategy, and World Transformation.*, Quorum Books – Greenwood Publishing Group, Inc., Westport.
- Feigenbaum, Harvey – Henig, Jeffrey – Hamnett, Chris (1998): *Shrinking the State: The Political Underpinnings of Privatization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Geradin, Damien – Kerf, Michel (2003): *Controlling Market Power in Telecommunications, Antitrust vs Sector-specific Regulation*. Oxford University Press, Oxford.
- Goldstein, Fred R. (2005): *The Great Telecom Meltdown*. Norwood, MA: Artech House, Inc.
- Goodman, Joseph W. (2006): *Telecommunications Policy-making in the European Union*. Glos, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- Gordon, Jeffrey N. – Roe, Mark J. (szerk.) (2004): *Convergence and Persistence in Corporate Governance*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Graack, Cornelius (1997): *Telekommunikationswirtschaft in Der Europäischen Union: Innovationsdynamik, Regulierungspolitik und Internationalisierungsprozesse*. Physica-Verlag, Heidelberg.
- Hart, Jeffrey A. (1992): *Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Hills, Jill (2007): *Telecommunications and Empire (History of Communication)*. University of Illinois Press, Urbana-Chicago, Illinois.
- Hulsink, Willem (1999): *Privatisation and Liberalisation in European Telecommunications: Comparing Britain, the Netherlands and France*. Routledge, London.
- Kahn, Alfred E. (2004): *Lessons from Deregulation: Telecommunications and Airlines After the Crunch*. Brookings Institution Press, Washington.
- Katz, Harry Charles (1997): *Telecommunications: Restructuring Work and Employment Relations Worldwide*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Kim, Jae Young (2002): *Sorting Out Deregulation: Protecting Free Speech and Internet Access in the United States, Germany, and Japan.*, LFB Scholarly Publishing LLC, New York.
- Kubicek, Herbert – Dutton, William H. – Williams, Robin (szerk.) (1997): *The Social Shaping of Information Superhighways: European and American Roads to the Information Society*. Campus Verlag, St. Martin's Press, Frankfurt – New York.

- Laffont, Jean-Jacques – Beato, Paulina (szerk.) (2002): *Competition Policy in Regulated Industries: Approaches for Emerging Economies*. Inter-American Development Bank, Washington.
- Laffont, Jean-Jacques – Tirole, Jean (2000): *Competition in Telecommunications*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Loomis, David G. – Taylor, Lester D. (szerk.) (1999): *The Future of the Telecommunications Industry: Forecasting and Demand Analysis*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands - Norwell, Massachusetts.
- Madden, Gary (2003): *World Telecommunications Markets*. (The International Handbook of Telecommunications Economics – III.) Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- Marcus, Scott J. (2002): *The Potential Relevance to the United States of the European Union's Newly Adopted Regulatory Framework for Telecommunications*. Washington D.C., Federal Communications Commission, Office of Plans and Policy, OPP Working Paper No. 36.
- Martin, Stephen – Parker, David (1997): *The Impact of Privatization*. Routledge, London.
- Millward, Robert (2005): *Private and Public Enterprise in Europe: Energy, Telecommunications and Transport, 1830-1990*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Moore, Lynden (1999): *Britain's Trade and Economic Structure: The Impact of the European Union*. Routledge, London.
- Nagel, Stuart S. (szerk.) (1994): *Encyclopedia of Policy Studies* (Public Administration and Public Policy/53), (2. kiadás), Marcel Dekker, Inc., New York
- Newbery, David M. (1999): *Privatization, Restructuring, and Regulation of Network Utilities*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Noam, Eli M. (2001): *Interconnecting the Network of Networks*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Nuechterlein, Jonathan E. – Weiser Philip J. (2005): *Digital Crossroads: American Telecommunications Policy in the Internet Age*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- OECD (1997a): *Competition Policy in OECD Countries*. 1993–1994. Paris.
- OECD (1997b): *The OECD Report on Regulatory Reform*. I. Sectoral Studies, Paris.
- OECD (1999): *Regulatory Reform in the United States*. Paris.
- OECD (2002): *Distributed Public Governance: Agencies, Authorities and Other Government Bodies*. Paris.
- Office of Communications (2005): *Review of the Universal Service Obligation, Annexes*. Consultation document.
- Office of the Telecommunications Authority (1995): *Universal Service Arrangements: Phase One Report, Information Paper*, P 008(95).
- Oxman, Jason (1999): *The FCC and the Unregulation of the Internet*. Office of Plans and Policy, FCC Washington D.C., OPP Working Paper No. 31.
- Parker, David – Saal, David (2003): *International Handbook on Privatization*. Cheltenham, Glos, Edward Elgar Publishing Limited.
- Parker, David (szerk.) (1998): *Privatization in the European Union: Theory and Policy Perspectives*. London, Routledge.
- Rabin, Jack – Hildreth, W. Bartley – Miller, Gerald J. (1998): *Handbook of Public Administration*. (Public Administration and Public Policy/65), New York, Marcel Dekker, Inc.

- Ramanadham, Venkata Vemuri (szerk.) (1993): *Privatization: A Global Perspective*. Routledge, London.
- Ramanadham, Venkata Vemuri (1993): *Constraints and Impacts of Privatisation*. Routledge, London.
- Ramanadham, Venkata Vemuri (1994): *Privatization and After: Monitoring and Regulation*. Routledge, London.
- Ryan, Daniel J. (szerk.) (1997): *Privatization and Competition Telecommunications: International Developments*. Greenwood Publishing Group, Inc., Praeger Publishers, Westport, CT.
- Sapronov, Walter – Read, William H. (szerk.) (1998): *Telecommunications: Law, Regulation, and Policy*. Ablex Publishing Corporation, Stamford, CT.
- Schiller, Dan (2000): *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. MIT Press.
- Seven, Bulent (2001): *Legal Aspects of Privatisation: A Comparative Study of European Implementations*. Dissertation.com.
- Shy, Oz (2001): *The Economics of Network Industries*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sterling, Christopher H. – Bernt, Phyllis W. – Weiss, Martin B. H. (2006): *Shaping American Telecommunications: A History of Technology, Policy and Economics*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Mahwah.
- U.S. Congress (1995): Office of Technology Assessment: *Global Communications: Opportunities for Trade and Aid*. US Government Printing Office, Washington.
- Vickers, John – Yarrow, George (1988): *Privatization: An Economic Analysis*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Vogel, Steven Kent (1996): *Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Vogel, Steven Kent (2006): *Japan Remodeled: How Government and Industry are Reforming Japanese Capitalism*. Cornell University Press, Ithaca.
- Welfens, Paul J. J. – Graack, Cornelius (1996): *Telekommunikationswirtschaft: Deregulierung, Privatisierung und Internationalisierung*. Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg.
- Wheatley, Jeffery J. (1999): *World Telecommunications Economics*. Stevenage, Herts (Hertfordshire), Institution of Electrical Engineers (IET).
- Zacher, Mark W. – Sutton, Brent A. (1996): *Governing Global Networks: International Regimes for Transportation and Communications*. Cambridge University Press, Cambridge.